

2. Глазкова М. Е. Пределы активности суда в состязательном процессе / М. Е. Глазкова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.litkafe.ru/7934-predely-aktivnosti-suda-v-sostjazatelnom-processe.html>.

3. *Гражданский процесс* зарубежных стран : [учеб. пособ.] / [Алехина С. А., Давтян А. Г., Мирзоян М. Э., Кулакова В. Ю.]. – М. : ТК Велби, Проспект, 2008. – 480 с.

4. *Гражданский процесс* : [учебн.] / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. – [изд. третье, перераб. и доп.]. – М. : ПБОЮЛ Гриженко, 2001. – 544 с.

5. *Калмацкий В. С.* Гражданское процессуальное право : [учеб. пособ.] / Калмацкий В. С., Медведев Ю. В. – Уфа : РИО БашГУ, 2003 – 308 с.

6. *Козлова Н. В.* Полномочия суда первой инстанции в исковом производстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Козлова Наталья Владимировна. – Саратов, 2000. – 161 с.

7. *Колісник О. В.* Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес, сімейне право; міжнародне приватне право» / О. В. Колісник. – Х., 2008. – 20 с.

The role of the court in administering justice, analyzed the current doctrinal position of the nature of relations that arise between the court and players, drawn attention to the experience of foreign countries and possibility of its implementation in domestic practice.

Рассмотрена роль суда при осуществлении правосудия, проанализированы актуальные доктринальные положения о характере отношений, возникающих между судом и участниками процесса, обращено внимание на опыт зарубежных стран и возможности его внедрения в отечественную практику.

8. *Кудрявцева Е. В.* Современная реформа английского гражданского процесса : автореф. дис. на соискание уч. степени док. юрид. наук : спец. 12.00.15. «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Е. В. Кудрявцева. – М., 2008. – 52 с.

9. *Тимченко Г.* Гражданский процесс и проблема активности судов. Часть четвертая / Г. Тимченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ajurist.info/sudebnaya-praktika/grazhdanskij-process-i-problema-aktivnosti-sudov4.html>.

10. *Цивільне процесуальне право України* : [підруч. для юрид. вузів і фак.] / [Комаров В. В., Тertiшніков В. І., Пушкар С. Г. та ін.]; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 1999. – 592 с.

11. *Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р.* // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 492.

12. *Чесовской Е.* Принцип процессуальной активности суда в гражданском судопроизводстве / Е. Чесовской. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/comm/3796/>.

13. *Чистякова О.П.* Проблема активности суда в гражданском процессе РФ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Чистякова Ольга Петровна. – Москва, 1997. – 195 с.

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ: ДОСВІД ЄС ТА ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Черняк О. Ю.,

молодший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права і порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

Досліджено особливості альтернативних способів вирішення спорів за участю споживачів за законодавством України та Європейського Союзу, окреслено практику застосування таких способів у світі, а також шляхи їх запровадження в Україні.

Ключові слова: захист прав споживачів, альтернативні способи вирішення спорів, третейський суд, медіація.

Здійснюючи свої права, споживач досить часто змушений їх захищати від порушення з боку продавців (виробників, виконавців) та інших осіб. Надання споживачам прав, не забезпечених необхідними засобами захисту, варто було б розцінювати як декларацію, що розрахована на добровільну повагу з боку інших суб'єктів. Тому, визнаючи за суб'єктами цивільних правовідносин певні права, цивільне законодавство визнає за уповноваженими суб'єктами також і право на їх захист.

Здійснення споживачами своїх прав на захист може здійснюватися шляхом вчинення ними дій, передбачених законом або договором, спрямованих на усунення порушення та його наслідків. Порушення прав споживачів є підставою здійснення суб'єктивного права на захист. Здійснення права на захист цивільного права та інтересу залежить від вільного вибору особи, право якої порушено [1, с. 65].

При виникненні спорів щодо захисту прав споживачів більшість споживачів неохоче звертаються до офіційних

судових органів, особливо коли вартість предмета спору невисока. Відповідно, у країнах ЄС популярними є альтернативні способи вирішення спорів, які використовуються для вирішення спорів між споживачами та підприємствами. На жаль, в Україні альтернативні способи вирішення спорів щодо захисту прав споживачів не досить поширені, тому виникає необхідність дослідження цього питання та надання певних рекомендацій та пропозицій для його забезпечення.

Питанням захисту прав споживачів в цілому, а також альтернативним способам вирішення спорів за участю споживачів присвячено велику кількість робіт, що обумовлено об'єктивними факторами, зокрема, гостротою проблем, що виникають, колом суб'єктів, інтереси яких є предметом охорони та захисту з боку держави. При цьому слід зазначити, що основна маса досліджень присвячена коментуванню чинного законодавства [2, с. 687; 3], дослідженню і аналізу окремих проблем [4, с. 76; 5; 6, с. 146 – 152; 7, с. 790 – 792; 8, с. 88 – 96], теоретичні ж аспекти в науковій літературі висвітлено, на наш думку, недостатньо.

У Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [9] зазначається, що основною її метою є забезпечення становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд. Завданнями Концепції, що впливають з її мети, є: створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів розв'язання спорів.

Законодавча база України надає можливість розвивати та реформувати інститути, безпосередньо пов'язані з реалізацією права на судовий захист. Так, Цивільний процесуальний кодекс України [10] і Господарський процесуальний кодекс України [11] регулюють укладання мирової угоди. І, з точки зору захисту прав споживачів, цей підхід може бути ефективнішим за традиційний судовий розгляд справи. Тим більше, що споживачів, зазвичай, відлякує складність та формалізованість судового процесу, значні матеріальні та часові затрати. Як наголошується в Концепції, держава повинна сприяти розвитку таких недержавних інституцій як третейські суди, посередники (медіатори) тощо, які допомагають залагодити спір, не доводячи його до суду.

У країнах ЄС популярними є альтернативні способи вирішення спорів, які використовують для вирішення спорів між споживачами та підприємствами. Альтернативні способи вирішення спорів в межах ЄС отримали широке загальноєвропейське визнання; подібні механізми підтримали усі держави-члени ЄС у рамках Європейської мережі споживчих центрів (колишня Європейська позасудова мережа), в тому числі й рекомендаціями стосовно мінімальних стандартів у альтернативних способах вирішення спорів [12]. В Україні існують зародки системи альтернативних способів вирішення спорів, які називаються третейськими судами, разом із тим змінами, внесеними до Закону України «Про третейські суди», було вилучено із підвідомчості вказаних судів щодо розгляду спорів у сфері захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки) [13].

На жаль, з цим важко погодитись, адже запропоноване у Законі формулювання самого вилучення «справ у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки)» з підсудних третейським судам справ викликає багато питань.

У багатьох розвинутих країнах, в тому числі й в країнах ЄС, спори між споживачами товарів (робіт і послуг) та відповідними виробниками чи продавцями товарів, виконавцями робіт чи надавачами послуг підсудні третейським судам. І споживач не позбавлений правової можливості зробити вибір на користь третейського розгляду як більш швидкого та ефективного способу вирішення спорів. Головне, щоб такий вибір було зроблено усвідомлено та добровільно.

Дотримання цього принципу забезпечено, в тому числі положеннями Директиви 93/13/ЄЕС [14] про несправедливі умови у споживчих договорах, яка встановлює мінімальний стандарт захисту прав споживачів від несправедливих умов, нав'язаних їм у договорах продавцями товарів чи надавачами послуг.

Так, за загальним правилом, умова договору зі споживачем, яка не була погоджена з ним окремо, вважається несправедливою, якщо всупереч вимогам добросовісності

вона призводить до значного дисбалансу договірних прав та обов'язків на шкоду споживача. Важливим наслідком кваліфікації тієї чи іншої умови як несправедливої є те, що вона не матиме обов'язкової сили для споживача без шкоди для дії інших положень контракту, якщо вони можуть продовжувати діяти без таких несправедливих умов. Не вдаючись до глибокого аналізу Директиви 93/13/ЄЕС, для цілей цієї статті зазначимо, що в додатку до вказаної директиви міститься орієнтовний перелік договірних умов, які можуть вважатися несправедливими. Останніми у цьому переліку зазначені умови, які стосуються обмежень процесуальних прав споживача та, зокрема, вимагають від нього передавати спори з договору виключно на вирішення арбітражу, не передбаченого правовими нормами. Практика застосування цих приписів національними судами та Судом ЄС свідчить про ефективність такого механізму захисту прав споживачів, в тому числі в питаннях, пов'язаних з належним укладанням третейських застережень у договорах з продавцями товарів чи надавачами послуг. Цікаво, що ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів» також містить положення щодо несправедливих умов договорів та визнання їх недійсними, при розробці яких очевидно використовувалася Директива 93/13/ЄЕС. Щоправда, використовувалася вона дещо вибірково, а тому питання укладання третейських застережень у законі вирішені не були. І хоча наведений у ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів» [15] перелік не є вичерпним, визнавати третейське застереження несправедливою та, відповідно, недійсною умовою договору може бути доволі проблематично.

Тим більше, що практика українських судів з розгляду спорів у сфері надання фінансових послуг розвивається зовсім в іншому напрямі. Так, у Листі Верховного Суду України «Узагальнення судової практики розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин (2009 – 2010)» від 07.10.2010 р. [16], серед іншого, зазначається, що «застосування Закону України «Про захист прав споживачів» до спорів, які виникають з кредитних правовідносин, можливе у тому разі, якщо предметом і підставою позову є питання надання інформації споживачеві про умови отримання кредиту, типи відсоткової ставки, валютні ризики, процедуру виконання договору тощо, які передують укладенню договору. Після укладення договору між сторонами виникають кредитні правовідносини, тому до спорів щодо виконання цього договору цей закон не може застосовуватись, а застосуванню підлягає спеціальне законодавство у системі кредитування».

Слід відмітити, що альтернативні способи вирішення спорів не замінюють і не можуть замінити судову систему, а завжди будуть існувати паралельно з нею як допоміжна система, що сприяє своєрідному фільтруванню спорів. Одним із завдань альтернативних способів вирішення спорів можна вважати вирішення якомога більшої частини загальної маси спорів для розвантаження судової системи загальної юрисдикції. З цієї позиції поняття «альтернативні способи вирішення спорів» слід застосовувати для характеристики процедур вирішення спорів, відмінних від судового розгляду [17, с. 55].

На сьогодні не можна вказати на визначену кількість альтернативних способів вирішення спорів. Так, в одних країнах їх може бути 5–6, в інших 10–12, американські юристи в даний час нараховують близько двадцяти різних

процедур врегулювання спорів [18, р. 19]. Це пов'язано з тим, що альтернативні способи вирішення спорів мають певну специфіку застосування, і окремі методи можуть використовуватись як самостійні або у поєднанні з іншими. Виходячи з цього, всі альтернативні способи вирішення спорів можна розподілити на основні та комбіновані.

У літературі до основних альтернативних способів вирішення спорів відносять [19]: переговори (*negotiation*), посередництво (*mediation*), третейський суд (*arbitration*). Критеріями для такого розподілу є участь в урегулюванні розбіжностей третьої особи та її повноваження. Елементи цих трьох «чистих» видів є складовою частиною інших методів. Так, переговори майже завжди мають місце в будь-якому іншому альтернативному способі вирішення спорів, а посередництво часто використовується як попередня процедура до початку судового розгляду [17, с. 55].

На сьогодні українській правовій практиці відомі такі позасудові форми врегулювання і вирішення цивільно-правових спорів: переговори, претензійний порядок, посередництво, третейський суд. Ці способи характеризуються загальними ознаками: добровільність застосування; незалежність від судової системи; конфіденційність процедур; добровільність виконання досягнутих угод.

Дослідивши досвід країн СНД щодо альтернативних способів вирішення спорів, можемо стверджувати, що така практика є і дає досить вагомий результат. Наприклад, у звіті Національної Ліги споживачів Казахстану за 2008 рік зазначено, що за вказаний період діяльності ліга шляхом здійснення медіації повернула споживачам у судовому порядку близько 85 млн. тенге (понад 700 тис. доларів), у судовому порядку відшкодовано 453 млн. тенге (3 775 000 доларів) матеріальної шкоди та понад 8 млн. тенге (понад 60 тис. доларів) моральної шкоди.

За останні місяці 2008 року завдяки діяльності Ліги споживачів Казахстану в досудовому порядку споживачам неякісних товарів і послуг повернуто близько 2 млн. тенге, у судовому порядку відшкодовано понад 8 мільйонів тенге матеріальної шкоди й близько 100 тис. тенге моральної шкоди. У зазначений період надійшло понад 2 700 скарг від споживачів. Половина звернень пов'язана із придбанням неякісної техніки, відмовою сервісних центрів від гарантійного обслуговування, наданням неякісних медичних і освітніх послуг населенню. Велика кількість скарг надійшла на роботу постачальників комунальних послуг і кооперативів власників квартир, неякісну установку пластикових вікон, низьку якість бензину на АЗС і т. д. [20].

Можливість адекватного сприйняття застосування вирішення спорів шляхом третейського розгляду ускладнювалась чинником збільшення кількості зловживань з боку продавців (виконавців, виробників) щодо зазначення у договорах можливості вирішення спорів третейським судом. Так, за 2008–2009 роки на території України розглядалось 11 справ щодо визнання недійсною третейської угоди, укладеної у вигляді третейського застереження у договорі¹. Саме це і стало причиною внесення відповідних змін до законодавства про третейські суди. Разом із тим необхідно зазначити, що таке обмеження прав споживача є неприпус-

тимим, оскільки повністю виключає можливість звернення до третейських судів по вирішенню спорів у цій сфері.

Повертаючись до питань особливостей правового регулювання альтернативних способів вирішення спорів в законодавстві ЄС, необхідно зазначити, що такі способи можуть помітно відрізнятися у різних країнах – членах ЄС. Для забезпечення легкого доступу до альтернативних методів вирішення спорів за ініціативою Європейської Комісії у 2001 році було засновано Європейську позасудову мережу – EEJ–Net. До складу EEJ–Net увійшло 15 країн – членів ЄС, а також Норвегія та Ісландія. У мережі було створено контактні пункти та органи альтернативних методів вирішення спорів. Серед завдань контактних пунктів стало інформування споживачів про чинні органи альтернативних методів вирішення спорів, надання допомоги споживачам у формулюванні заяв, а також у співпраці з контактними пунктами у країні розміщення продавця, пошук належного органу для розв'язання конфліктів. У 2005 році мережа EEJ–Net об'єдналася з мережею «Європейські споживчі центри» (*European Consumer Centre – ECC*) і нині носить назву «Мережа європейських споживчих центрів» (*European Consumer Centre Network, ECC–Net*).

Європейська Комісія активно підтримує розвиток альтернативних методів розв'язання спорів. Дві рекомендації, ухвалені Європейською Комісією, встановлюють критерії якості, які кожна схема альтернативних методів вирішення спорів має надавати користувачам. Окрім того, пропозиції, внесені Комісією до Європейської директиви щодо посередництва у громадянських і комерційних справах, спрямовані на забезпечення повноцінних зв'язків між процесом посередництва та судовими процедурами через утворення спільних правил ЄС стосовно низки ключових аспектів громадянського судочинства.

Багато проблем, з якими стикаються споживачі, можуть бути розв'язані шляхом примирення, причому безкоштовно, через безпосереднє звернення до продавця чи постачальника послуг. Європейська Комісія розробила спеціальну форму подання скарг, яка має допомогти як покупцям, так і продавцям у вирішенні спорів між ними. Цю форму можна застосовувати для вирішення спорів з постачальниками з будь-якої країни Європейського Союзу; її перекладено на 11 мов [22]. У 2008 році ЄС було прийнято понад 62 000 заяв споживачів щодо порушення їх прав, що на 22 % перевищує кількість заяв порівняно з попереднім роком. В 2008 році найбільші проблеми були пов'язані з авіап перевезеннями, розважальними послугами, послугами готелів і ресторанів. Кількість скарг у цих сферах значно зросла, що свідчить про необхідність удосконалення правового регулювання цих сфер.

Електронна комерція є ще однією сферою, що вимагає особливої уваги з боку ЄС, оскільки в 2008 році майже половина заяв була пов'язана з порушеннями в цій сфері [23].

З метою розвантаження судів потрібно розвивати альтернативні (позасудові) способи врегулювання спорів, а також створювати умови для стимулювання дешевших і менш формалізованих способів їх врегулювання. У **Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів** [9] підкреслюється важлива роль медіації. Медіація – діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору само-

¹ Інформація за даними, викладеними на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Search>.

стійно самими учасниками. Основою медіації є діалог сторін, в якому бере участь медіатор, сприяючи налагодженню конструктивного обговорення, дослідженню справи і варіантів досягнення згоди та прийняттю оптимального для обох сторін рішення. Ефективність медіації тісно пов'язана із вміннями та навичками медіатора, який має володіти знаннями з психології, економіки, юриспруденції, знатися на техніці медіації. Важливо, щоб медіатор отримав всю необхідну і навіть конфіденційну інформацію у справі, але при цьому залишався нейтральною ланкою.

Серед позитивних рис медіації відмітимо такі:

- активна участь сторін у вирішенні спору,
- допомога кваліфікованого спеціаліста-медіатора,
- кожна зі сторін у будь-який момент може звернутися до суду,
- остаточне рішення оформляється письмово сторонами (договір) і набуває обов'язкового характеру,
- швидке розв'язання спору.

В Україні помітно зростає зацікавленість у послугах медіаторів, але більше зі сторони власників бізнесу. Споживачі ще недостатньо знайомі з цим достатньо ефективним альтернативним механізмом захисту своїх прав. В країнах ЄС значна кількість конфліктів вирішується саме за допомогою професійних медіаторів. Вони були б особливо корисними у розгляді групових спорів, так, в нашій країні вже створено недержавні організації: Асоціація груп медіації України, Український центр порозуміння, які підтримують розвиток медіації [24, с. 20 – 23].

На нашу думку, з метою поширення в Україні альтернативних способів вирішення спорів, необхідно інформувати громадськість про переваги альтернативних способів захисту прав порівняно з судовим механізмом. Звернення до суду бажано використовувати як винятковий спосіб врегулювання юридичного спору [20].

У становленні інституту альтернативних способів захисту прав споживачів значну роль можуть відіграти представники засобів масової інформації, які будуть не тільки поширювати інформацію про позасудові способи розгляду групових позовів, а й матимуть нагоду висвітлювати безпосередньо ці процеси. Важливо підвищити рівень поінформованості громадян (як споживачів, так і власників бізнесу) з питань захисту їх прав та інтересів, з метою подальшого впровадження і активного розвитку ефективних способів досудового вирішення спорів.

Підсумовуючи, зазначимо, що правове регулювання альтернативних способів вирішення спорів у сфері захисту прав споживачів є досить недосконалим. Загальні положення про такі способи, зафіксовані у законодавстві, деякою мірою не збігаються із нормами, викладеними у законодавстві щодо захисту прав споживачів, і тому потребують приведення у відповідність із обов'язковим застосуванням практики ЄС в цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Осетинська Г. А.* Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Осетинська Ганна Анатоліївна. – К., 2006. – 220 арк.
2. *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой (постатейный)* / Под ред. О. Н. Садикова. – М., 1998. – 1124 с.

3. *Комментарий к Закону Российской Федерации «О защите прав потребителей» (постатейный)* / Под ред. А. М. Эрделевского. – М., 2002. – 382 с.

4. *Іваненко Л.* Реалізація права споживачів на придбання товару належної якості / Л. Іваненко, О. Язвінська // *Право України*. – 2003. – № 8. – С. 73 – 77.

5. *Опришко В. Ф.* Качество продукции: управление и право / В. Ф. Опришко. – К.: Вища школа, 1982. – 224 с.

6. *Парамонова А. М.* Компенсация морального вреда, причиненного товаром ненадлежащего качества / А. М. Парамонова // *Актуальные проблемы правовой науки*. Выпуск 1. – Архангельск: Поморский государственный университет им. М. В. Ломоносова, 2000. – С. 146 – 152.

7. *Проскура Е. В.* Информация о товаре как одна из составляющих его качества / Е. В. Проскура // *Российская академия юридических наук. Научные труды*. Выпуск 3. Том 1. – М.: Юрист, 2003. – С. 790 – 792.

8. *Чапкевич Л. Е.* Качество и безопасность потребительских товаров: эволюция правового регулирования / Л. Е. Чапкевич // *Адвокат*. – 2005. – № 7. – С. 88 – 96.

9. *Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006* // *Офіційний вісник України*. – 2006. – № 19. – Ст. 1376.

10. *Цивільний процесуальний кодекс України* від 18.03.2004 р. // *Офіційний вісник України*. – 2004. – № 16. – Ст. 1088.

11. *Господарський процесуальний кодекс України* від 06.11.1991 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

12. *Alternative Dispute Resolution: out of court* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/consumers/redress/out_of_court/adr.

13. *Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про третейські суди» щодо підвідомчості справ у сфері захисту прав споживачів третейським судам: Закон України* від 03.02.2011 р. № 2983–VI // *Офіційний вісник України*. – 2011. – № 16. – Ст. 647.

14. *Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts* // *Official Journal*. – L 95. – 21.04.1993. – P. 29 – 34.

15. *Про захист прав споживачів: Закон України* (в редакції від 01.12.2005 р.) // *Відомості Верховної Ради України*. – 2006. – № 7. – Ст. 84.

16. *Узагальнення судової практики розгляду цивільних справ, які виникають з кредитних правовідносин (2009 – 2010 роки)* від 07.10.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sudpraktika.in.ua/uzagalnennya-sudovo%D1%97-praktiki-rozglyadu-civilnix-sprav-yaki-vinikayut-z-kreditnix-pravovidnosin-2009-2010-roki/>.

17. *Прутика Ю. Д.* Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді: дис. ... док. юрид. наук : 12.00.03 / Прутика Юрій Дмитрович. – К., 2006. – 632 арк.

18. *Arnold T.* Why ADR? / T. Arnold // *Alternative Dispute Resolution: How to Use it Your Advantage*. – ALI – ABA course of study, 1996. – 56 p.

19. *Фалькович М. С.* Альтернативные средства урегулирования споров в США / М. С. Фалькович // *Хозяйство и право*. – 1998. – № 1. – С. 24 – 25.

20. *Отчет за 2008 г.* Лиги потребителей Казахстана [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://potrebitel.kz/static/za_2008_year.html.

21. *Інформація* за даними, викладеними на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Search>.

22. *The European Consumer Centres Network (ECC-Net)*

In this paper the author studied the features of alternative methods of resolving disputes involving consumers under the laws of Ukraine and the European Union, outlines the practical application of such methods in the world, and how their implementation in Ukraine.

Исследованы особенности альтернативных способов разрешения споров с участием потребителей по законодательству Украины и Европейского Союза, очерчена практика применения таких способов в мире, а также пути их внедрения в Украине.

ПОСТНАТАТИВНІ ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Посикалюк О. О.,

молодший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права і порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

Статтю присвячено порівняльно-правовому дослідженню посттанативного захисту особистих немайнових прав фізичних осіб. Охарактеризовано особливості посттанативних особистих немайнових прав фізичних осіб у праві Франції, Німеччини, США та Великої Британії. Проаналізовано наукові підходи щодо визначення темпоральних рамок посттанативного захисту особистих немайнових прав фізичних осіб.

Ключові слова: особисті немайнові права фізичних осіб, посттанативний захист, порівняльне цивільне право, цивільне право Французької Республіки, цивільне право Федеративної Республіки Німеччини, право Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, право Сполучених Штатів Америки.

Особисті немайнові права в силу своєї особистісності припиняються зі смертю особи-носія та не допускають правонаступництва, як сингулярного, так і універсального. Разом з тим після смерті фізичної особи, з одного боку, залишається ціла низка об'єктів, пов'язаних з її особистістю: особисті папери, фото, відео, аудіо та інші форми відображення особистості, пам'ять про померлого в окремих осіб та суспільства в цілому; з іншого боку, у певного кола суб'єктів, зокрема у близьких родичів померлого, виникає інтерес щодо зберігання, відтворення та використання таких об'єктів. Питання щодо визначення правового режиму таких об'єктів та можливості правового захисту вказаних інтересів вже ставали предметом наукового дослідження, нормативного закріплення та судового тлумачення як у вітчизняному праві, так і в інших системах приватного права.

Теоретичне підґрунтя нашого дослідження становлять праці науковців, присвячені посттанативному захисту особистих немайнових прав фізичних осіб, серед яких праці цивілістів радянського періоду (Л. О. Красавчикової, М. М. Малєїної, К. А. Флейшиц), вітчизняних науковців (Р. О. Стефанчука, В. І. Бобріка), так і здобутки іноземних науковців (Л. Брандейс, У. Проссер, С. Уоррен, А. Вестін, Х.-Й. Шрамм, Я. Шапп, Х. Беверлі-Сміт, А. Лаптер, Є. Ложай) та інші. Разом з тим необхідно вказати на відсутність порівняльно-правового дослідження посттанативного захисту особистих немайнових прав фізичних осіб.

Завданням дослідження є визначення сутності та особливості посттанативного захисту особистих немайнових прав фізичних осіб у праві Франції, Німеччини, США та Великої Британії.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/consumers/redress_cons/index_en.htm#joint.

23. *European Consumer Centre Network (ECC-Net) Annual Report* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/consumers/redress_cons/docs/ecc_annual_report_2008_en.pdf.

24. *Гуржеева Н.* Захист невизначеного кола споживачів в ЄС та в Україні / Н. Гуржеева. – К. : Спільнота споживачів та громадські об'єднання, 2009. – 106 с.

In this paper the author studied the features of alternative methods of resolving disputes involving consumers under the laws of Ukraine and the European Union, outlines the practical application of such methods in the world, and how their implementation in Ukraine.

Исследованы особенности альтернативных способов разрешения споров с участием потребителей по законодательству Украины и Европейского Союза, очерчена практика применения таких способов в мире, а также пути их внедрения в Украине.

ПОСТНАТАТИВНІ ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Посикалюк О. О.,

молодший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права і порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

Статтю присвячено порівняльно-правовому дослідженню посттанативного захисту особистих немайнових прав фізичних осіб. Охарактеризовано особливості посттанативних особистих немайнових прав фізичних осіб у праві Франції, Німеччини, США та Великої Британії. Проаналізовано наукові підходи щодо визначення темпоральних рамок посттанативного захисту особистих немайнових прав фізичних осіб.

Ключові слова: особисті немайнові права фізичних осіб, посттанативний захист, порівняльне цивільне право, цивільне право Французької Республіки, цивільне право Федеративної Республіки Німеччини, право Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, право Сполучених Штатів Америки.

У Франції загально визнаним є те, що родичі померлого можуть звернутися до суду з позовом про захист доброї пам'яті про померлого чи своїх почуттів, приміром, від поширення про померлого неправдивої інформації [1, с. 544]. Проте правова природа такої можливості родичів померлого не має однозначного розуміння та знаходить спроби свого пояснення з точки зору, принаймні, трьох концепцій: 1) одні автори стверджують, що в даному випадку має місце правонаступництво особливого виду; 2) окремі науковці пояснюють вказану можливість родичів померлого наявністю специфічних відносин представництва; 3) більшість науковців вважає, що зазначена можливість ґрунтується на окремому суб'єктивному цивільному праві родичів померлого – посттанативному особистому немайновому праві, яке спрямоване на захист їх особистісної сфери [2, с. 201–202]. На нашу думку, остання позиція є більш виправданою, оскільки перші дві мають серйозні методологічні неузгодженості. По-перше, особисті немайнові права, як вже було сказано, не допускають правонаступництва, оскільки в силу нерозривного зв'язку із особою-носієм припиняються зі смертю останньої. По-друге, відносини представництва передбачають обов'язкову наявність особи, яку представляють, але з моменту смерті фізичної особи припиняється її правосуб'єктність. Подібні висновки підтверджує й французька судова практика [3]. Таким чином, посттанативне особисте немайнове право характеризується тим, що виникає після та внаслідок смерті фізичної особи у її близьких родичів та спрямоване на захист доброї пам'яті померлого.

У Німеччині концепція посттанативних особистих немайнових прав (*postmortales Persönlichkeitsrecht*) набула достатнього розроблення. Німецька судова практика здійс-